

УДК 159.9

КЛИМЕНКО І.В.

кандидат психологічних наук, начальник Департаменту кадрового забезпечення Національної поліції України, м. Київ

СИТУАЦІЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РОЛЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ

У статті проаналізовано взаємозв'язки толерантності до невизначеності з окремими показниками соціально-психологічної адаптації курсантів - майбутніх правоохоронців, що навчаються в рамках програми психологічного супроводу. У дослідженні було встановлено, що у курсантів, які навчаються в контексті програми психологічного супроводу окремі компоненти толерантності до невизначеності актуалізують такі складові соціально-психологічної адаптації як прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт і зовнішній контроль, а також знижує їх дезадаптацію. У групі курсантів, які навчаються в рамках звичайної програми толерантність до невизначеності актуалізує тільки емоційний комфорт і ескапізм.

Ключові слова: *відношення до новизни, відношення до невизначеності, толерантність до невизначеності, соціально-психологічна адаптація, курсанти, психологічний супровід.*

Постановка проблеми. Необхідною вимогою щодо діяльності сучасної поліції визнається те, що вона має працювати для громади, бути підзвітною громаді, якій служить, і співпрацювати з громадою. Ця вимога визначає стратегію діяльності та розвитку поліції у більшості країн світу. Домінуючим типом поліцейського агентства стає модель “служіння суспільству”, яка заснована на парадигмі соціального партнерства. Професійна діяльність поліції є однією з найбільш напружених (у психологічному плані) видів соціальної діяльності. Саме цьому випадки глибокого порушення соціально-психологічної адаптації можуть призводити до зриву професійної діяльності.

Невизначеність стає нормою часу в умовах постійних змін у всіх сферах людського життя. Тому можна уявити її як якась постійна вимір життя людини, по відношенню до якої у неї повинна сформуватися позиція, що виражається в толерантності або інтолерантності. Позиція по відношенню до невизначеності є регулятором поведінки особистості в відповідних ситуаціях, зокрема не чим іншим, як тенденцією сприймати невизначені ситуації в якості джерел загрози.

Необхідно розуміти, що толерантність до невизначеності передбачає наявність таких психічних властивостей особистості, які дозволяють їй відносно легко долати напруженість, що виникає в зв'язку з очікуванням постійної новизни, змін.

Майбутнім працівникам поліції України в умовах професійної діяльності, що постійно ускладнюються поряд з високим рівнем професійних компетенцій необхідні і чітко сформовані якості толерантності до невизначеності та соціально-психологічної адаптації, які допоможуть їм протистояти впливу негативних факторів професійної деформації. Особливо важливий для формування і затвердження основних моральних принципів період навчання в навчальному закладі. Саме в цей період можлива зміна особистіно-ціннісної системи, яка визначить в подальшому їх поведінку і спрямованість особистісної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині проблемі соціально-психологічної адаптації присвячено досить багато наукових робіт. Вивченням цієї проблеми займалися такі учені як К. О. Абульханова - Славська, В. І. Брудний, В.П. Казначеев, Д. А. Андреева, Шаміонов Р. М, Селіна І. А. та ін.

Поняття толерантності до невизначеності було введено в середині минулого століття в теорії Т. Адорно і його колег і трактувалося, як здатність справлятися зі складністю навколишнього світу [1, 2]. Найчастіше толерантність до невизначеності трактують як стійку рису особистості, тобто як загальний спосіб реагування на ситуації невизначеності і перебування в них. У загальному випадку вона розглядається як біполярний вимір, на одному полюсі якого знаходиться толерантність до невизначеності, а на іншому - інтолерантність, тобто нездатність переносити невизначеність [4].

Проблема толерантності й адаптивності особистості є предметом досліджень широкого кола наук, в тому числі і соціально-психологічного спектру. Така постановка проблеми, часто обумовлена тим, що толерантність і адаптивність - це взаємопов'язані соціально-психологічні феномени, що характеризують особистість [3, 5, 7]. Також звертає на себе увагу те, що толерантність іноді є рушійною силою особистісного зростання і соціальної адаптації, яка характеризує, також, ставлення до світу, до самого себе, наповнюючи сенсом поведінку, вчинки і позиції особистості. У зв'язку з цим, ми розглядаємо толерантність як гостру необхідність для сучасного правоохоронця. Міждисциплінарний характер поняття толерантності передбачає вивчення її змісту у взаємозв'язках з багатьма факторами, зокрема з соціально-психологічною адаптацією особистості.

Метою нашого дослідження було встановлення толерантності до невизначеності зокрема мипоказниками соціально-

психологічної адаптації курсантів - майбутніх правоохоронців, які навчаються в рамках програми психологічного супроводу.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь курсанти Харківського національного університету внутрішніх справ. Досліджувані склали дві групи, відповідно до наванчання у контексті програми психологічного супроводу.

1 група – курсанти які навчалися в контексті програми психологічного супроводу; 2 група – курсанти які навчалися в звичайних умовах.

У межах психодіагностичного методу обрано такі методи-ки: методика «Шкала толерантності до невизначеності МакЛейна» в адаптації Є. М. Осіна; методика «Діагностика соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса і Р. Даймонда – для вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації і пов'язаних з цим рис особистості. Для математико-статистичної обробки результатів було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Результати кореляційного дослідження толерантності до невизначеності з окремими показниками соціально-психологічної адаптації курсантів першої групи представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язки толерантності до невизначеності з окремими показниками соціально-психологічної адаптації курсантів, які навчаються в рамках програми психологічного супроводу

Показники толерантності до невизначеності	Загальний бал толерантності до невизначеності	Відношення до новизни	Відношення до складних задач	Відношення до невизначеності	Переважає невизначеності	Толерантність до невизначеності
Адаптація	- 0,066	- 0,136	0,234	0,23	- 0,073	0,108
Дезадаптація	0,214	0,229	-0,326**	- 0,118	0,276*	0,209
Прийняття себе	- 0,17	- 0,168	0,285*	0,147	- 0,163	0,296*
Неприйняття себе	0,235	0,193	-0,275*	0,023	0,261	0,124
Прийняття інших	0,389**	0,314*	-0,222	0,249	0,252	0,289*
Неприйняття інших	0,247	0,206	-0,299*	0,161	0,139	0,183
Емоційний комфорт	- 0,236	- 0,195	0,275*	- 0,135	- 0,102	-0,192

Емоційний дискомфорт	- 0,01	0,073	0,131	- 0,199	0,053	0,093
Внутрішній контроль	0,259	0,16	0,184	0,212	0,228	0,187
Зовнішній контроль	- 0,11	0	0,034	-0,357**	0,033	0,378**
Домінування	0,224	0,104	0,153	0,362**	0,126	0,077
Відомість	0,116	0,17	0,168	- 0,155	0,165	0,141
Ескапізм	- 0,029	0,07	0,112	-0,337**	0,119	-0,291*

Примітки:

* – $p \leq 0,10$; ** – $p \leq 0,05$ – міра достовірності відмінностей за r -критерієм Спірмена.

За результатами кореляційного дослідження показників соціально-психологічної адаптації з окремими показниками толерантності до невизначеності поліцейських було виявлено, що “загальний бал толерантності до невизначеності” позитивно пов’язаний з таким показником соціально-психологічної адаптації як “прийняття інших” ($r=0,389, p \leq 0,05$). Такий показник толерантності до невизначеності як “відношення до новизни” також негативно корелює з “прийняттям інших” ($0,314, p \leq 0,10$). Можна сказати, що чим більш толерантні до невизначеності курсанти першої групи та чим більш позитивне відношення в них до новизни, тим менше для них притаманні теплі, добрі стосунки з оточуючими людьми, тим менше їм подобаються люди та гірше вони до них відносяться.

Показник толерантності до невизначеності “відношення до складних задач” достовірно негативно корелює з такими соціально-психологічними показниками як “дезадаптація” ($r=-0,326, p \leq 0,05$), “неприйняття себе” ($r = -0,275, p \leq 0,10$) та “емоційний комфорт” ($r=-0,275, p \leq 0,10$) також даний показник толерантності до невизначеності позитивно корелює з “прийняттям себе” ($r=0,285, p \leq 0,10$), “неприйняття інших” ($r=-0,299, p \leq 0,10$).

Це свідчить про те, що чим більш позитивне відношення до складних задач буде курсантів які навчаються в рамках психологічного супроводу, то тим менш в них буде виражатися дезадаптація, неприйняття себе та емоційний комфорт. А також чим більш позитивно вони відносяться до складних задач тим більш вони приймають себе та схильні до неприйняття інших.

Показник толерантності до невизначеності “відношення до невизначеності” позитивно корелює з соціально-психологічним чинником адаптації “домінування” ($r=0,362, p \leq 0,05$) та негативно корелює з “зовнішнім контролем” ($r=- 0,357, p \leq 0,05$) та ескапізмом ($r=- 0,337, p \leq 0,05$). Тобто, чим більш позитивне відношення у дослі-

джуваних поліцейських першої групи до невизначеності, тим більше вони відчують у душі перевагу над іншими, більш честолюбні, небайдужі до успіху, похвали, в тому що для них істотно прагнуть бути серед кращих. Тим менше вони готові до захисту і навіть нападу: “застрягають” на переживаннях образ, в думках перебираючи способи помсти, прагнуть не думати про свої проблеми, тим менш їм притаманно пасувати перед труднощами і ситуаціями які загрожують ускладненнями.

За “перевагою невизначеності” було виявлено один достовірний прямий кореляційний зв’язок з “дезадаптацією” ($r=0,276, p\leq 0,10$). Чим більше курсанти віддають перевагу невизначеності тим більше вони випробовують дезадаптацію. Тобто перевага невизначеності впливає на неадекватне прийняття себе та своїх соціальних зв’язків. Їх наміри часто не збігаються з діями, а викривлене уявлення про себе ще більш призводить до дезадаптації.

Толерантність до невизначеності негативно корелює з такими показниками соціально-психологічної адаптації як “ескапізм” ($r=-0,291, p\leq 0,10$), а також толерантність до невизначеності позитивно корелює з “прийняттям себе” ($r=0,296, p\leq 0,10$), “прийняття інших” ($r=0,289, p\leq 0,10$) “зовнішнім контролем” ($r=0,378, p\leq 0,05$). Тобто, чим більш толерантні до невизначеності курсанти першої групи, тим менше вони відходять від проблем, вони прагнуть думати про свої проблеми які загрожують ускладненнями та знаходити варіанти вирішення. Також толерантність до невизначеності позитивно пов’язана з прийняттям себе, прийняттям інших та зовнішнім контролем.

За результатами кореляційного дослідження показників соціально-психологічної адаптації з окремими показниками толерантності до невизначеності курсантів які навчаються в умовах психологічного супроводу можна зробити наступні висновки:

- загальний бал толерантності до невизначеності негативно корелює з “прийняттям інших”, як і “відношення до новизни”, що також негативно пов’язано з цим показником соціально-психологічної адаптації;

- за таким показником толерантності до невизначеності як “відношення до складних задач” була зареєстрована найбільша кількість достовірних кореляційних взаємозв’язків з показниками соціально-психологічної адаптації як негативних так і позитивних: дезадаптація, прийняття себе, неприйняття себе, неприйняття інших та емоційний комфорт; - “відношення до невизначеності” негативно пов’язано з зовнішнім контролем та ескапізмом, і позитивно з домінуванням; - “перевага невизначеності” позитивно корелює з дезадаптацією в першій групі курсантів;

- “толерантність до невизначеності”, що є важним показником загальної толерантності до невизначеності, позитивно пов’язана з прийняттям себе та зовнішнім контролем, а також позитивно корелює з прийняттям інших та негативно з ескапізмом.

Результати кореляційного дослідження показників соціально-психологічної адаптації з окремими показниками толерантності до невизначеності курсантів які навчаються в звичайних умовах представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Взаємозв’язки толерантності до невизначеності з окремими показниками соціально-психологічної адаптації курсантів, які навчаються за звичайною програмою

Показники толерантності до невизначеності	Загальний бал толерантності до невизначеності	Відношення до новизни	Відношення до складних задач	Відношення до невизначеності	Переважає невизначеності	Толерантність до невизначеності
Адаптація	- 0,083	- 0,019	0,052	0,131	- 0,043	0,184
Деадаптація	0,029	0,143	- 0,061	- 0,071	- 0,052	-0,142
Прийняття себе	0,104	0,104	0,162	- 0,066	0,081	0,129
Неприйняття себе	- 0,11	- 0,154	- 0,131	0,235	- 0,03	-0,161
Прийняття інших	- 0,214	- 0,141	- 0,015	0,297	- 0,105	0,153
Неприйняття інших	- 0,051	0,045	- 0,089	0,05	0,005	- 0,163
Емоційний комфорт	0,452*	-0,396*	0,054	0,14	- 0,005	0,401*
Емоційний дискомфорт	0,197	0,182	0,1	- 0,068	0,102	0,064
Внутрішній контроль	- 0,031	0,175	0,094	0,053	- 0,106	0,082
Зовнішній контроль	- 0,046	- 0,143	- 0,134	0,117	0,071	-0,097
Домінування	0,399*	0,186	0,018	0,101	0,095	0,118
Відомість	- 0,092	- 0,102	0,054	0,048	- 0,048	0,077
Ескапізм	0,397*	0,169	0,005	- 0,131	0,089	0,438*

Примітка:

* – $p \leq 0,10$ – міра достовірності відмінностей за r -критерієм Спірмена.

В групі досліджуваних курсантів - майбутніх поліцейських, які навчаються за звичайною програмою були виявлені достовірні кореляційні взаємозв'язки з окремими показниками толерантності до невизначеності.

Загальний бал толерантності до невизначеності достовірно позитивно пов'язаний з такими соціально-психологічними ознаками адаптації, як "емоційним комфортом" ($r=0,452, p\leq 0,10$), "домінуванням" ($r=0,399, p\leq 0,10$) та "ескапізмом" ($r=0,397, p\leq 0,10$). Тобто, ця група досліджуваних курсантів, які навчаються в звичайних умовах тим більш проявляють толерантність до невизначеності, чим більше вони будуть відчувати емоційний комфорт, будуть намагатися домінувати над оточуючими і контролювати їх, а також в них буде бажання відійти від проблем.

Показник толерантності до невизначеності "відношення до новизни" достовірно негативно корелює з "емоційним комфортом" ($r = -0,396, p\leq 0,10$), чим більш позитивне відношення до новизни у поліцейських цієї групи, тим менше вони відчують емоційний комфорт, в них будуть домінувати негативні емоції та дискомфорт.

Толерантність до невизначеності позитивно корелює з "емоційним комфортом" ($r = 0,401, p\leq 0,10$) та ескапізмом ($r = 0,438, p\leq 0,10$). Чим більш толерантні до невизначеності курсанти другої групи тим більш вони відчують емоційний комфорт та тим більш в них буде бажання відійти від проблем.

Виходячи з результатів кореляційного дослідження показників соціально-психологічної адаптації з окремими показниками толерантності до невизначеності курсантів - майбутніх поліцейських другої групи можна зробити наступні висновки:

- ознаки толерантності до невизначеності в цій групі досліджуваних курсантів корелюють з такими соціально-психологічними показниками адаптації, як "прийняття інших", "емоційний комфорт", "домінування" та "ескапізм", при чому усі кореляції позитивні, окрім взаємозв'язку відношення до новизни та емоційний комфорт між яким зареєстрована негативна кореляція.

Таким чином, аналізуючи результати дослідження взаємозв'язків толерантності до невизначеності та соціально-психологічної адаптації курсантів - майбутніх правоохоронців, можна відзначити, що у курсантів, які навчаються в контексті програми психологічного супроводу окремі компоненти толерантності до невизначеності актуалізують такі складові соціально-психологічної адаптації як прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт і зовнішній контроль, а також знижує їх дезадаптацію. У групі курсантів, які навчаються в рамках звичайної програми толерантність до невизначеності актуалізує тільки емоційний комфорт і ескапізм.

Список використаних джерел

1. Гусев А. И. Толерантность к неопределенности: проблематика исследований. / А. И. Гусев // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 8 – С. 75 – 80.
2. Гусев А. И. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості / А. И. Гусев автореф. дисс. ... канд. психол. наук. - Одеса, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського 2009 - 20 с.
3. Леонов И. Н. Влияние толерантности к неопределенности на стратегии совладающего поведения / И. Н. Леонов // Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Серия: Акмеология образования. Психология развития. 2015. Т. 4, вып. 3. С. 259–261.
4. Любарт Т. Психология креативности. / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни - М.: Когито-Центр, 2009. - 216 с.
5. Селина И. А. Формирование толерантности полицейского как аксиологическая проблема / И. А. Селина, Б. Н. Селин // НАУКА. ТЕОРИЯ. ПРАКТИКА. - 2015 - №2 - С. 75-77
6. Шамионов Р. М. Адаптационная готовность личности — субъекта социального взаимодействия / Р. М. Шамионов // Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Серия: Философия. Психология. Педагогика. 2015. Т. 15, вып. 4. С. 106—112.
7. Шамионов Р. М. Соотношение толерантности к неопределенности и адаптационной готовности личности к изменениям / Р. М. Шамионов // Вестник российского университета дружбы народов. серия: психология и педагогика Издательство: Российский университет дружбы народов (РУДН) (Москва) № 3 - 2016 - С. 28-39

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Gusev A. I. Tolerantnost' k neopredelennosti: problematika issledovaniy. / A. I. Gusev // Praktichna psihologija ta social'na robota. – 2007. – № 8 – S. 75 – 80.
2. Gusjev A. I. Tolerantnist' do nevyznachenosti jak chynnyk rozvytku identychnosti osobystosti / A. I. Gusjev avtoref. dyss. ... kand. psyhol. nauk. - Odesa, Pivdenoukrai'ns'kyj nacional'nyj pedagogichnyj universytet imeni K.D. Ushyn's'kogo 2009 - 20 s.
3. Leonov I. N. Vlijanie tolerantnosti k neopredelennosti na strategii sovladajushhego povedenija / I. N. Leonov // Izv. Sarat. un-ta. Nov ser. Serija: Akmeologija obrazovanija. Psihologija razvitija. 2015. T. 4, vyp. 3. S. 259—261.
4. Ljubart T. Psihologija kreativnosti. / T. Ljubart, K. Mushiru, S. Tordzhman, F. Zenasni - M.: Kogito-Centr, 2009. - 216 s.
5. Selina I. A. Formirovanie tolerantnosti policejskogo kak aksiologicheskaja problema / I. A. Selina, B. N. Selin // NAUKA. TEORIJA. PRAKTIKA. - 2015 - №2 - S. 75-77
6. Shamionov R. M. Adaptacionnaja gotovnost' lichnosti — sub#ekta social'nogo vzaimodejstvija / R. M. Shamionov // Izv. Sarat. un-ta. Nov. ser. Serija: Filosofija. Psihologija. Pedagogika. 2015. T. 15, vyp. 4. S. 106—112.

7. Shamionov R. M. Sootnoshenie tolerantnosti k neopredelennosti i adaptacionnoj gotovnosti lichnosti k izmenenijam / R. M. Shamionov // Vestnik rossijskogo universiteta družby narodov. serija: psihologija i pedagogika Izdatel'stvo: Rossijskij universitet družby narodov (RUDN) (Moskva) № 3 - 2016 - S. 28-39

Клименко И.В. Ситуация неопределенности и роль толерантности как составляющей социально-психологической адаптации курсантов-правоохранителей

В статье представлены результаты исследования взаимосвязей толерантности к неопределенности с отдельными показателями социально-психологической адаптации курсантов - будущих правоохранителей в контексте программы психологического сопровождения.

Проблема толерантности к неопределенности и адаптивности личности является предметом исследований широкого круга наук, в том числе и социально-психологического спектра.

Такая постановка проблемы, часто обусловлена тем, что толерантность к неопределенности и адаптивность - это взаимосвязанные социально-психологические феномены, характеризующие личность.

Как указывает ряд исследователей, толерантность является движущей силой личностного роста и социальной адаптации, которая характеризует отношение к миру, к самому себе, наполняя смыслом поведение, поступки и позиции личности.

В связи с этим, мы рассматриваем толерантность к неопределенности как необходимую психологическую характеристику современных полицейских, важное условие их социально-психологической адаптации.

В исследовании было установлено, что у курсантов, обучающихся в контексте программы психологического сопровождения отдельные компоненты толерантности к неопределенности актуализируют такие составляющие социально-психологической адаптации как принятие себя, принятие других, эмоциональный комфорт и внешний контроль, а также снижают их дезадаптацию.

В группе курсантов, обучающихся в рамках обычной программы толерантность к неопределенности актуализирует только эмоциональный комфорт и эскапизм.

Таким образом, взаимосвязи толерантности к неопределенности и социально-психологической адаптацией курсантов включенных в программу психологического сопровождения свидетельствуют о необходимости дальнейшей разработки программы психологического сопровождения учебы курсантов в системе высшего полицейского образования, направленной на оптимизацию толерантности к неопределенности.

Ключевые слова: курсанты, высшее полицейское образование, программа психологического сопровождения, социально-психологическая адаптация, толерантность к неопределенности

Klymenko I.V. The interrelationships of tolerance to uncertainty with separate indicators of the socio-psychological adaptation of cadets - would be law enforcement officers trained in the psychological support program

The article presents the results of the study of the interrelationships of tolerance to uncertainty with separate indicators of the socio-psychological adaptation of cadets - would be law enforcement officers in the context of the psychological support program.

The problem of tolerance to the uncertainty and adaptability of the personality is the subject of studies of a wide range of sciences, including the socio-psychological spectrum.

This formulation of the problem is often due to the fact that tolerance to uncertainty and adaptability are interrelated socio-psychological phenomena characterizing the personality.

As several researchers have pointed out, tolerance is the driving force of personal growth and social adaptation, which characterizes the attitude towards the world, towards oneself, filling the sense of behavior, actions and positions of the individual.

In this regard, we consider tolerance to uncertainty as a necessary psychological characteristic of modern policemen, an important condition for their socio-psychological adaptation.

The study found that among cadets who study in the context of a psychological support program, certain components of tolerance to uncertainty actualize such components of socio-psychological adaptation as acceptance of oneself, acceptance of others, emotional comfort and external control, and also reduce their maladaptation.

In the group of cadets who study within the framework of the ordinary program, tolerance to uncertainty actualizes only emotional comfort and escapism.

Thus, the interrelationships of tolerance to uncertainty and socio-psychological adaptation of cadets included in the psychological support program indicate the need for further development of a program of psychological support for the study of cadets, aimed at optimizing tolerance for uncertainty.

Key words: *cadets, higher police education, psychological support program, socio-psychological adaptation, tolerance for uncertainty*